

İlyas TEKİN

Eğitimci/Yazar (E.Milli Eğt.Md)

ARSLAN BABA (ra)

GİRİŞ: “Pîr-i Türkistan”, “Türkistan’ın mürşidi” olarak anılan ve İslâm’ın o bölge ile özellikle **Azerbaycan, İran, Anadolu ve Bal-kanlar**’da yayılmasını sağlayan **Hoca Ahmed Yesevî** hazretlerini anlatmak için önce sevgili peygamberimiz tarafından onu yetiştirmekle görevlendirilen ve uzun zaman sonra bu görevini yerine getiren **Arslan Baba**’yı (ra) anlatmadan olmaz. Çünkü o zaman **Hoca Ahmed Yesevî** daha iyi anlaşılır.

a) Arslan adı:

Arslan, Arapların “**esed**”, Farsların “**şîr**” dedikleri yırtıcı hayvanın Türkçe adıdır. **Türklerde** erkek adı olarak eskiden beri kullanıldığı gibi, unvan olarak da kullanılır.

Türk ve İslâm sanat eserlerinde sık sık rastlanan Arslan motifi, Türk resmi unvanları arasına, Türk mitolojisine girmiş ve bazı **Türk-İslâm** devletlerinde hukukî bir timsal ve bir remiz olarak kullanılmıştır.¹

İslamiyet’ten önce ve sonraki **Arap** ve **Fars** edebiyatında olduğu gibi, **Türk** edebiyatında da **Arslan**, kuvvet, heybet, dehşet ve şecaatin başlıca timsalidir. Türk mitolojisinde, sanat ve hukukunda mühim bir yeri olması, Türklerin onu İslâmiyet’ten önceki devirlerde de tanıdığı olduklarını gösterir.

Semerkant, Gazne, Moğolistan, Çin, İran, Afganistan, Dicle ve **Fırat** kıyılarında bulunduğu ifade edilir.²

Arslan, İslâm’dan sonra da devamlı kullanılan bir isimdir. **Arslan Baba, Alp Arslan, Kılıç Arslan, Artuk Arslan** gibi. Hatta sadece erkekler için değil, az da olsa, kadınlar için de kullanıldığı, **Selçuk** prenseslerinden birinin adının **Arslan Hatun** olmasından anlaşılıyor. Ayrıca **Türkiye**’de 15 kadar şehrimizde yer adı olarak kullanılıyor.³

b) Arslan Bâb:

Bu ismin önceleri kaynaklarda “**Arslan Bâb**” diye geçtiği anlaşılıyor. Onun lakabı olabilir. Çünkü “**Arslan**” İslâm geleneğinde Allah (cc) için mücadele edenlere verilen bir künyedir.

Eski dönemlerde “**bâb**”, “**baba**”, “**ata**” gibi terimler maneviyat erenleri, veli gibi manevi yönü olan liderler için kullanılan isimlerdir. Büyük mutasavvıfların isimlerine eklenerek söylenilen “**bâb**” kelimesi, **Arapça**’da “**kapı**” anlamına gelir.⁴ İlmin, eğitimin, tasavvuf ve ahlakın kapısı. Bu kelime sonraları eserlere **Baba** diye geçmiştir.

Bu tabir:

“**Ben ilim şehriyim. Ali de onun kapısıdır. İlim isteyen kapıya gelsin.**”⁵ mealindeki hadisi şerife de uygun düşmektedir. Hadisi şerif, **Kütüb-i Sitte**’den **Tirmizî**’nin **Sünen**’inde:

“**Ben hikmet/ilim eviyim, Ali de onun kapısıdır.**” şeklinde geçer.⁶

Uzmanlarınca da incelenen bu hadisi şerifi, aşırıya kaçmadan, şöyle değerlendirmek gerekir. Hz. **Ali**’nin (kv) ilim şehrinin kapısı olması, onun faziletini artırmakla beraber, bu durum diğer sahabeleri daha aşağı görme eğilimini doğurmamalıdır. Çünkü her sahabenin kendisine mahsus özel meziyetleri vardır.

Bu sebeple Hz. **Ali**’yi (kv) diğer halifelerden daha üstün gösteriyor endişesiyle bu rivayeti terk veya inkâr etmek nasıl doğru değilse; sadece bu rivayete bakarak Hz. **Ali** (kv)’yi sahabenin en üstünü olarak görmek de doğru olmaz. Her sözü kendi yerinde değerlendirmek gerekir.⁷

Arslan, güç, kuvvet ve cesaret timsali olduğu için, peygamberimiz tarafından, İslâm dininin korunması ve yayılmasında çok aktif faaliyet gösteren Hz. **Ali**, Hz. **Hamza** (ra) gibi şecaatli sahabelere “**Allah’ın Arslanı**” unvanı olarak verilmiştir. “**Arslan Bâb**” künyesi de bu anlamda düşünülmelidir.

Bundan dolayıdır ki, **Hoca Ahmed Yesevî**, büyük hocasını:

*“İman uçun can tartkan, İslam uçun
tığ urgan,
Mevlam rızasın algan bâblar bâbı
Arslan Bâb.”*

diye övmektedir.⁸

Bu konuda **İbrahim Hakkul'un** şu sözleri manidardır:

"Arslan halk tasavvurunda güç, kudret, yenilmez cüret ve cesaret timsali olmuştur. Lakin sadece cismani güç sahipleri için kullanılmayıp, manevî-ruhanî güç sahipleri de arslana benzetilmiştir."⁹

Bu tarihi gerçeğin bir yansıması olarak eski Türklerde maneviyat erenlerine saygı göstergesi olarak hükümdar tahtları **Arslan** suretine benzetilmiş; **Yesevilik** geleneğinin ilk dönemlerinden itibaren eski **Türk** inançlarının esasında teşekkül edildiği **Arslan Bâb** ile ilişkilendirilmiştir.¹⁰

Bazıları, **Arslan Bâb**'ın (ra) meşhur bir sahabe olan **Selmân-ı Fârisî** (ra) olduğu düşüncesindedirler. Bu düşünce, **Selmân-ı Fârisî**'nin (ra) iki yüz, üç yüz, hatta beş yüz elli üç yıl yaşadığı hakkındaki rivayetlerle **Arslan Bâb**'ın dört yüz veya yedi yüz yıl yaşadığına dair olan rivayetler arasındaki benzerlikten kaynaklanabilir.¹¹

c) Arslan Baba:

Ashabın büyüklerinden **Arslan Baba** (ra)'nın, sevgili peygamberimizin duası berekâtıyla 400 veya 700 yıl yaşadığı ifade edilmektedir.¹²

Prof. Dr. Fuad Köprülü'nun şu tespitini nakletmekte fayda vardır:

"Arslan Baba, menkıbeye göre, İslâm dinini öğrenmek maksadıyla Türkistan'dan Ceziretü'l-Arab'a gelmiş, Hazret-i Ebû Bekr'le görüşerek İslâmiyet'i kabul eylemiş olan ozanlar piri meşhur Korkut Ata¹³ ve Çoban Ata, işte bunlardan kalmış birer hatırayı yaşıyor ve Türkistan'da İslâm'ı yayma faaliyetinin bilinen ilk öncüleri arasında yer alıyor."¹⁴

Hz. **Ebû Bekir** (ra), peygamberimizden sonra, altın silsilenin başıdır. Çünkü sevgili peygamberimiz, hicret esnasında kendisine arkadaşlık eden o büyük sahabeye, 3 gün kaldıkları mağarada, vereceğini vermiş. Böylece bu üç gün, eğitimle en iyi şekilde değerlendirilmiştir.

Buna göre, **Arslan Baba**'dan (ra) önce İslâm'ı öğrenmek için **Ceziretü'l-Arab'a** giden, Hz. **Ebû Bekir**'le (ra) görüşen ve sonra da o bölgede İslâm'ı yaymak için çalışan **Korkut Ata** (**Dede Korkut**) ve **Çoban Ata** da vardır.

Hatta ondan da önce peygamberimiz zamanında **Kâ'be**'nin anahtarlığını yapan **Oğuz Türklerinden** İslâm'dan önce **Mekke**'ye hicret eden **Süreycîler** var. **Mekke** fethedilinceye kadar 120 yıl, en bariz özelliği tasavvuf düşmanlığı olan **Vehhâbilik** temeli üzerine **S. Arabistan** (8-10 Ocak 1926'da) kuruluncaya kadar, toplam 1424 yıl **Kâ'be**'nin anahtarlığını yaptılar. Osmanlı döneminde de bu görev bu **Türk** kabilesinde devam etti.

Buna dair, peygamberimizin **Kâ'be**'nin içinde bir süre ibadet ve tefekkürden sonra, o zaman **Kâ'be**'nin anahtarlığını yapan **Türk, Osman bin Talha**'ya (ra) anahtarı vererek:

"İşte anahtarın. Ceddinizden kalma emaneti –sizde devamlı bâki kalmak üzere- alınız. Bunu zalim olmaksızın hiç bir kimse sizden alamaz."¹⁵ şeklinde mübarek sözü ve mucizesi var. Ki, 1300 yıl sonra tecelli etti ve bu görevlerine son verildi. Hatta bu hususta âyeti kerime indi.¹⁶ Bu konuda 2023'te iki yazı yazmıştım.¹⁷ Yani Türklerin mayasında tevhid inancı var.

Arslan Baba Türbesi ve Camii

Arslan Baba (ra) ile **Ahmed Yesevî**'nin buluşmaları hakkında iki rivayet şöyle:

Birincisi: Sahabeler bir gaza sırasında veya **Arslan Baba**'nın (ra) evindeki bir toplantıda acıkırlar. Sevgili peygamberimizin duası üzerine **Cebrâîl** (as), cennetten bir tabak hurma getirir. Hurmalardan bir tanesi yere düşünce, **Cebrâîl** (as) o hurmanın ileride doğacak **Ahmed Yesevî**'nin kısmeti olduğunu söyler. Her emanetin sahibine teslimi tabii olduğu için, peygamberimiz ahabına, “**Bu hurmayı Ahmed Yesevî’ye kim ulaştıracak?**” diye sorar. Göreve **Arslan Baba** (ra) talip olur ve bu görevi üzerine alır. Bunun üzerine Hz. Peygamber hurmayı eliyle onun ağzına koyar. Hemen hurma üzerine bir perde zahir olur ve peygamberimiz, **Arslan Baba**’ya (ra) **Hoca Ahmed Yesevî**’yi nasıl bulacağını tarif ve talim ederek onun terbiyesi ile meşgul olmasını söyler.¹⁸

Arslan Baba Türbesi

Seyyid Hasan Hâce Nâkıbü'l-Eşrâf Buhârî, “**Müzekkiri Ahbâb**”da bu menkıbeyi anlattıktan sonra: “**Bu hikâye kitaplarda uzun uzadıya yazılıdır ve sözlerine güvenilir kimseler tarafından zikredilmektedir.**” der.¹⁹

Gerek **Reşahât** tercemesinde ve gerekse **menâkıb-ı evliya** kitaplarında; “**Arslan Baba**’nın **Peygamberimizin emri ile bu irşad vazifesini ifa ettiği**” anlatılır.²⁰

İkincisi: **Arslan Baba** (ra), sevgili peygamberimizin kendisine verdiği bir hırkayı da **Ahmed Yesevî**’ye giydirir.²¹

Esasen **Hoca Ahmed Yesevî**’nin **Dîvân-ı Hikmet**’inde **Arslan Baba**’nın ahabın büyüklerinden olduğu bildirilerek bu olay anlatılır.²²

d) **Ahmed Yesevî**’yi irşat etmesi:

Arslan Baba (ra) uzun zaman sonra **Türkistan**’ın **Sayram** (yahut **Yesi**) şehrinde henüz yetim kalan yedi yaşındaki **Ahmed Yesevî**’yi bulup emaneti ona teslim eder. Rivayete göre, onu mektebe giderken yolda,²³ veya mahalle çocuklarıyla oyun oynarken²⁴ bulur ve çocuğa selam verir. Çocuk selâmı alıp iade ettikten sonra: “**Ey baba, emanetiniz nerede?**” diye sorar. **Arslan Baba** (ra), beklemediği bu suale karşı şaşırır ve: “**Ey veli, sen bunu nereden biliyorsun?**” diye sorar. Çocuk “**Allah bana bildirdi.**” der. Sonra adını sorar, **Ahmed** olduğunu öğrenince emaneti kendisine teslim eder ve **Yesevî**’ye “**bin bir zikir**”i öğretir.²⁵ “**Bin bir zikir**”, tasavvuf kültüründe tam ve sonsuzluğu ifade eden sembolik bir sayıdır. Bundan maksat, onun tasavvufi eğitimini başlatması ve onu bir mürşid olarak yetiştirmesidir. Daha sonra yakında vefat edeceğini bildirir, cenaze namazını kıldırmasını ve defnetmesini tavsiye eder. Öyle de olur; bir sene kadar sonra vefat eder. **Arslan Baba**’nın (ra) cenaze namazını kıldırır. Hûriler **Yesevî**’ye yardımcı olmak için gelip **Arslan Baba**’ya (ra) ipekten kefen biçerler ve onu cennete götürürler.²⁶

Arslan Baba Türbesi yanındaki odadaki bilgi yazısı

Bazı kaynaklarda **Arslan Baba**’nın (ra) 16 yıl sonra vefat ettiği ifade edilir.²⁷

Hoca Ahmed Yesevî, **Arslan Baba**’nın (ra) son işaretine uyarak **Buhâra**’ya gidip orada altın silsileden büyük mutasavvıf ve mürşid, **Yûsuf Hemedânî**’nin (ks) yanında sülûküne devam eder.²⁸

Sülûk; bir mürşid (rehber) gözetiminde manevî eğitimini, nefis terbiyesini ve ahlakî gelişimini başarıyla tamamlayıp, olgunluk (insan-ı kâmil) seviyesine ulaşmak demektir.

Kâtib Çelebi'nin **Cihannüma**'sında yazdığına göre, **Yesi, Türkistan** mülkündeki meşhur bir şehir olup, sonradan **Özbek** hanlığının payitahtı olmuştur. Anne ve babası vefat ettikten sonra genç **Ahmed Yesevî** ve ablası **Gevher Şehnâz**'ın **Yesi**'ye taşınmalarının asıl sebebi, **Arslan Baba**'nın orada olması olabilir.²⁹ Yani onları buluşturacak olan ilahî kudret, farkında olmadan da oraya gitmelerini bir şekilde gerçekleştirmiş olabilir.

e) Dîvân-ı Hikmet'te anlatıyor:

Hoca Ahmed, Dîvân-ı Hikmet'te ilk hocası **Arslan Baba** (ra) ile olan münasebetleri hakkında geniş bilgi verir. Yedi yaşında **Arslan Baba** ile görüşüp Hz. Peygamber'in emaneti olan hurmayı ondan alması; İslâm ve tasavvuf ilimlerini ondan öğrenmesi, "bin bir zikir"i onun rehberliğinde eda edip yüksek makamlara yükselmesi gibi. Bu, aynı zamanda **Arslan Baba**'nın manevî vazifesini genç **Ahmed**'e devrettiğine de bir işarettir.

250 kadar nüshası olduğu için³⁰ bazı dörtlüklerde farklı kelimeleri parantez içinde veriyoruz.

*“Yetti (yiti) yaşda Arslan Bâbga kıldım
(birdim) selam,
Hak Mustafa emanetin kılın in'am.
Oşal (uşol) halde (vaktda) ming bir zikrin
kıldım tamam,
Lâ makânning makamıga aştım mana.
(Nefsim ölüp lâ mekânğa aştım muna.)”³¹*

Bunun tercümesi şöyledir:

*“Yedi yaşta Arslan Bâb'a selâm verdim;
'Hak Mustafa emanetini lütfedin.' dedim;
Hem o vakit bin bir zikrini tamam ettim;
Nefsim ölüp lâ-mekâna yükseldim işte.”³²*

Diğer bir dörtlükte yedi yaşında **Arslan Baba** (ra) ile görüşüğünü, sevgili peygamberimiz Hz. **Muhammed** (sa)'den emanet olarak İslâm ve tasavvuf ilimlerini ondan öğrendiğini şöyle anlatıyor:

*“Yedi yaşda Arslan Bâb Türkistanga keldilar
Başım koyub yığladım, hâl-u dilim sordular,
Ming bir atın örgetib, manga hâdi boldular,
Arslan babam sözlerin eşitingiz, teberrük.”³³*

Dîvân-ı Hikmet'te bu hususla ilgili şiiri (günümüz Türkçesiyle) şöyle:

*“Yedi yaşta Arslan Baba Türkistan'a geldiler
Başımı koyup ağladım, halimi görüp güldüler
Binbir zikrini öğretip merhamet eylediler,
Ağzını aç ey çocuk, emanetini vereyim,
Özünü yutmadım, aç ağzına koyayım,
Hak Resulün buyruğunu ümmet olsam,
işleyeyim
Arslan Baba'm sözlerini iştiniz teberrük.
Ağzımı açtım, koydular, hurma kokusu
eyledi mest
İki dünyadan geçip vallah oldum Hakk-perest
Şeyh-molla toplandı, alıp yürüdüler el-ele,
Babam dedi: 'Ey oğlum, zorluk vermedin bana
Beş yüz yıldır damakta saklar idim ben sana.'
Özünü siz alıp kabuğunu verdiniz bana,
Arslan Baba'm sözlerini iştiniz teberrük.
Ağlayarak dedim: Ey Baba, genç çocuğum
bilemem
Hakk Mustafa sünnetini çocuğum, bilemem.”³⁴*

f) Hocaya saygı:

Burada beyan edilen hurmanın genç **Ahmed**'e verilmesi, **Arslan Baba**'nın (ra) **Hoca Ahmed Yesevî**'ye Hz. Peygamber'den miras kalan ilim ve marifeti, din ve tasavvuf hakikatlerini öğrettiğine dair sembolik ve mecâzî bir işaret olarak düşünülebilir. **Hoca Ahmed Yesevî**'nin, kendisini itikad ve tasavvuf yönünden terbiye eden, eğiterek yetiştiren **Arslan Baba**'nın (ra) hizmetinde bulunup onun itikad ve tasavvufu ile yetiştiği; neticede **Arslan Baba**'nın (ra) himmet ve teveccühüne mazhar olduğu konusunda tüm kaynaklar ve araştırmacılar müttefiktir.³⁵

Bugün hâlâ yerli halk arasında **Hoca Ahmed Yesevî**'nin huzuruna gitmeden önce “**Arslan Baba** (ra) türbesini ziyaret etmek gerekir” düşüncesi yaygındır. Edebe uygun olan da budur.

Arslan Bâb veya **Arslan Baba** (yahut **Baba Arslan**)'ın Hz. Peygamber'den **Hoca Ahmed Yesevî**'ye hurma ve hırka getirmesi, dört yüz veya yedi yüz yıla yakın yaşadığına dair halk arasındaki inancın bu kadar yaygın olması,

bu şahsın **Türkler** arasında geniş şöhret kazanan büyük bir mutasavvıf olduğunu göstermektedir.³⁶

Gerçekten, **Sayram** ve **Türkistan** ahalisi arasında **Arslan Baba** kültürü geniş yer tutmaktadır.

Bütün kaynaklarda **Hoca Ahmed Yesevî** hazretlerinin halifesi **Mansûr Ata'nın Arslan Baba'nın** (ks) oğlu olduğu bilgisi verilmektedir.

Bazı kaynaklara göre, Peygamberimizin tam böyle bir isimli sahabesinin **İsfidcab** (günümüzde **Sayram**) adlı şehirde yaşadığına dair bilgiler bulunmaktadır. **Arslan Baba** (ra), tarih kitaplarında, Peygamberimizin sahabesi, **Hoca Ahmet Yesevî**'ye (ks) Peygamberimizin emanetini veren veli olarak anlatılmaktadır.³⁷

SONUÇ: Hoca Ahmed Yesevî hazretlerinin hocası **Arslan Baba'yı** (ra) anlatmaya çalıştık.

Bir insanın yetişmesi için hocanın ne kadar önemli olduğu, burada anlatılanlardan daha iyi anlaşılmaktadır. İyi bir hocadan ilim ve feyz almak çok büyük bir nimet ve fırsattır. **Cebrail** (as) ve sevgili peygamberimizin yaklaşık beş yüz yıl kadar sonra doğacak bu çocuğu görmele-ri/bilmeleri ve **Arslan Baba'nın** (ra) onu yetiştirmekle görevlendirilmesi mucize olduğu gibi; **Arslan Baba'nın** (ra) onu bulması ve kısa bir zamanda onu yetiştirmesi de onların kerametleri olsa gerek.

Hz. Allah (cc), bu büyük müridlerin ehlisünnet yolundan ayırmasın inşaallah.

Gelecek sayıda Hoca Ahmed Yesevî ile devam edeceğiz.

1- Bkz. İslâm Ansiklopedisi, MEB, İstanbul Milli Eğitim Basımevi 1979, c: 1, s: 598.

2- Bkz. İslâm Ansiklopedisi, MEB, İstanbul Milli Eğitim Basımevi 1979, c: 1, s: 598-599.

3- Bkz. İslâm Ansiklopedisi, MEB, İstanbul Milli Eğitim Basımevi 1979, c: 1, s: 601.

4- Bkz: Ali b. Osman Hucviri, Keşfu'l-mahcub -Hakikat Bilgisi, çev. Prof. Dr. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh, 1996, s. 355; Alişîr Nevâî, Nesâyimu'l-mahabbe, Taşkent

2001, Mükemmel Eserler Külliyyatı c. XVII, s. 198; Barthold, W. Soçineniva, Moskova 1968, c. V, s. 119; Dr. Nadirhan HASAN, Arslan Bab ve Ahmed Yesevî, tasavvuf ilmi ve akademik araştırma dergisi, 24 [2009/2], s: 8.

5- Cami'us-Sağır, Kahire 1954-1373, c: 1, s: 108; Münâvî, Feyzu'l-kadîr Şerhu'l-Câmii's-sagîr, Beyrut ts, III, 46; Seva-iku'l-Muhrika, 73; Tehzibu't-Tehzib, 6/320; Hâkim, Müs-tedrek, 3/126.

6- Tirmizî, Menâkıb, 20, 21; Wensinck, A.j, el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-hadîsî'n-nebevî, (Concordance), Leiden 1943, c: 1, s: 230.

7- Bkz. Mübârekfûrî, Tuhfetü'l-ahvezî, Dârü'l-Fikr-Beyrut tarihsiz, c: 10, s: 226-227.

8- Dîvân-ı Hikmet, Edebiyat Müzesi, nr. 178, vr. 55a.

9- İbrahim Hakkul, Ahmed Yesevî, Taşkent, 2001, s. 7; Dr. Nadirhan HASAN, Arslan Bab ve Ahmed Yesevî, tasavvuf ilmi ve akademik araştırma dergisi, 24 [2009/2], s: 8.

10- J. S. Trinoingham, Sufiyskiye ordena v İslame, Moskova, 1989, s. 54; Dr. Nadirhan HASAN, Arslan Bab ve Ahmed Yesevî, tasavvuf ilmi ve akademik araştırma dergisi, 24 [2009/2], s: 8.

11- Orhan Şaik Gökyay, Dedem Korkud'un Kitabı, İstanbul, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1993, s. CXXXVI; Osman Fikri Sertkaya, "Nehcül-Feradis'te ve Ahmed Yesevî Hikmetlerinde Selman-ı Farisi/Arslan Baba Menkıbeleri", Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 1991; N. Nurmuhamedov, Mavzoley Hodja Ahmeta Yasevî, Ankara 1991, s. 59; Dr. Nadirhan HASAN, Arslan Bab ve Ahmed Yesevî, tasavvuf ilmi ve akademik araştırma dergisi, 24 [2009/2], s: 8.

12- Prof. Dr. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1984, s: 28; İslâm Ansiklopedisi, TDV, İstanbul 1991, c: 3, s: 400; Prof. Dr. Eraslan, Kemal, Hoca Ahmed Yesevî, Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1983, s: 16.

13- Türkçe'de "baba", "dede" ve "ced" manalarında kullanılan bir kelime. XII. yüzyıldan itibaren Orta Asya'da Türk mutasavvıfları arasında "şeyh, pîr" ve "halife" manasında kullanılır; "terbiye eden, edep öğreten, yol gösteren; kendisine bağlananları kayıran ve koruyan şeyh" anlamına da gelmektedir. İslâm Ansiklopedisi, TDV, İstanbul 1991, c: 4, s: 32.

14- Fuad Köprülü, İlk Mutasavvıflar, Ankara 1984, s. 19; Prof. Dr. Ahmet Yıldırım Hoca Ahmed Yesevî'nin Hayatı, Tasavvufi ve İlmi Şahsiyeti, s: 563.

15- İbni Hişâm, es-Sîre, Beyrut 1971, 4/55; İbnü'l-Kayyim, Zâdü'l-meâd, Kahire 1953, 2/395; İbni Sa'd, Tabakat, Beyrut 1398, II, 136-137; Zebidî, Tecridi Sarih T, Ankara 1980, c: 2, s: 418-419; c: 6, s: 25; c: 10, s: 314-315; İrfan Yücel, Peygamberimizin Hayatı, Ankara 2012, s: 210- 211.

16- Nisâ sûresi /4, âyet: 58.

17- Bkz. Tekin, İlyas, Mekke'nin Fethi, İslamiyet, Türkler, Osman bin Talha ve Osmanlı, Türkay Dergi, 2023/Ocak-Şubat, sayı: 65-66, s: 49-53, 30-35.

18- Prof. Dr. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1984, s: 28; İslâm Ansiklopedisi, TDV, İstanbul 1991, c: 3, s: 400; Prof. Dr. Eraslan, Kemal, Hoca Ahmed Yesevî, Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1983, s: 16-17.

19- Seyyid Hasan Hâce Nâkibü'l-Eşrâf Buhârî, Müzekkiri Ahbâb, yazma nüsha, s: 299-301. Bkz. Prof. Dr. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1984, s: 28/4; Hasan Hoca Nisari, Müzekkir-i Ahbâb, Taşkent Biruni Şarkiyat Enstitüsü, ktp, nr. 4282, vr. ^{269b}; Dr. Nadirhan HASAN, Arslan Bab ve Ahmed Yesevî, tasavvuf ilmi ve akademik araştırma dergisi, 24 [2009/2], s. 1-10, s: 2.

20- Kemâlû'd-Dîn, Tıbyân-ı Vesâil ve Hazinetü'l-Asfiyâ; Bkz. Prof. Dr. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1984, s: 28/4.

21- İslâm Ansiklopedisi, TDV, İstanbul 1991, c: 3, s: 400.

22- Hoca Ahmed Yesevî, Dîvân-ı Hikmet, s: 173; Bkz. Prof. Dr. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1984, s: 28/4.

23- Prof. Dr. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1984, s: 28-29.

24- Prof. Dr. Eraslan, Kemal, Hoca Ahmed Yesevî, Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1983, s:17.

25- Hoca Ahmed Yesevî, Dîvân-ı Hikmet, s: 75-77; Prof. Dr. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1984, s: 28-29; Bkz. Prof. Dr. Eraslan, Kemal, Hoca Ahmed Yesevî, Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1983, s:16.

26- Hoca Ahmed Yesevî, Dîvân-ı Hikmet, s: 7; Bkz. Prof. Dr. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1984, s: 29; İslâm Ansiklopedisi, TDV, İstanbul 1991, c: 3, s: 400; Prof. Dr. Eraslan, Kemal, Hoca Ahmed Yesevî, Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1983, s:17.

27- Prof. Dr. Ahmet Yıldırım Hoca Ahmed Yesevi'nin Hayatı, Tasavvufi ve İlmi Şahsiyeti, s: 563; Dosay Kenjetay, "Hoca Ahmet Yesevî", Tasavvuf Dergisi, s. 113.

28- Bkz. Prof. Dr. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1984, s: 31; İslâm Ansiklopedisi, TDV, İstanbul 1991, c: 3, s: 400; Prof. Dr. Eraslan, Kemal, Hoca Ahmed Yesevî, Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1983, s:18.

29- Prof. Dr. Eraslan, Kemal, Hoca Ahmed Yesevî, Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1983, s:15; Dr. Nadirhan HASAN, Arslan Bab ve Ahmed Yesevî, tasavvuf ilmi ve akademik araştırma dergisi, 24 [2009/2], s: 4.

30- Prof. Dr. Eraslan, Kemal, Hoca Ahmed Yesevî, Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1983, s: 42; İslâm Ansiklopedisi, TDV, İstanbul 1994, c: 9, s: 429.

31- Dîvân-ı Hikmet, Edebiyat Müzesi, nr. 178, vr. 4a; Dîvân-ı Hikmet, Taşkent, 2006, 40; Prof. Dr. Eraslan, Kemal, Hoca Ahmed Yesevî, Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1983, s: 60; Dr. Nadirhan HASAN, Arslan Bab ve Ahmed Yesevî, s: 4.

32- Prof. Dr. Eraslan, Kemal, Hoca Ahmed Yesevî, Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1983, s: 60-61; Prof. Dr. Ahmet Yıldırım, Hoca Ahmed Yesevi'nin Hayatı, Tasavvufi ve İlmi Şahsiyeti, s: 564; Ahmed Yesevî, Divan-ı Hikmet, s. 65 (Hikmet, 1).

33- Divan-ı Hikmet, Taşkent, 2006, 40; Dr. Nadirhan HASAN, Arslan Bab ve Ahmed Yesevî, s: 4; Prof. Dr. Ahmet Yıldırım Hoca Ahmed Yesevi'nin Hayatı, Tasavvufi ve İlmi Şahsiyeti, s: 565; Ahmed Yesevî, Dîvân-ı Hikmet, s. 104 (Hikmet, 18).

34- Ahmed Yesevî, Dîvân-ı Hikmet, s. 104 (Hikmet, 18); Prof. Dr. Ahmet Yıldırım, Hoca Ahmed Yesevî'nin Hayatı, Tasavvufi ve İlmi Şahsiyeti, s: 565.

35- Muhammed Şerif Buhârî, Hücetu'z-zâkirin, Taşkent Biruni Şarkiyat Enstitüsü, ktp, nr. 4164, vr. 58b; Risale-tü'l-meymune, Taşkent Biruni Şarkiyat Enstitüsü, ktp, nr. 3808, vr. 22a; Gulam Server Lahuri, Hazinetü'l-asfilyâ, Taşkent Biruni Şarkiyat Enstitüsü, ktp, nr. 8774, vr. 262a; Ali Askar Kalinin, "Hodja Ahmed Yasevi", Turkestanskiye Vedomosti, nr. 126/1906; Muhammed Salih Rasih, "Divan-ı Hikmet", Endişe, Delv, 1372/1993; Thierry Zarccone, "Hindistan'da Türk Tasavvufu: Yeseviyye Örneği", Dergâh, İstanbul 1993, c: IV, sayı: 38, s. 19 vd; Prof. Dr. Eraslan, Kemal, Hoca Ahmed Yesevî, Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1983, s: 16; Prof. Dr. Ahmet Yıldırım, Hoca Ahmed Yesevi'nin Hayatı, Tasavvufi ve İlmi Şahsiyeti, s: 563; Dr. Nadirhan HASAN, Arslan Bab ve Ahmed Yesevî, tasavvuf ilmi ve akademik araştırma dergisi, 24 [2009/2], s: 2.

36- Prof. Dr. Eraslan, Kemal, Hoca Ahmed Yesevî, Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1983, s: 16; Dr. Nadirhan HASAN, Arslan Bab ve Ahmed Yesevî, tasavvuf ilmi ve akademik araştırma dergisi, 24 [2009/2], s: 8.

37- Prof. Dr. Eraslan, Kemal, Hoca Ahmed Yesevî, Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1983, s: 16; Zikiriya Zhandarbek, "Aristanbab", Turkistan Ruhaniyat Beşigi. Lingvo-Olketanu entsiklopediyasi, Nur-nama, Nur-Sultan 2019, s. 57; Mukhtar Kozha, Ortagasirlik Otirar: Anizdar, Derekter, Zertteuler, Turan Baspasi, Turkistan 2006, s. 77-82.